AVATARURILE UNEI PARADIGME EPISTEMOLOGICE ÎN LINGVISTICĂ

ECATERINA MIHĂILĂ
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

În secolul trecut, structuralismul s-a constituit ca o paradigmă epistemologică foarte importantă in domeniul ştiinţelor umaniste, printre acestea lingvistica fiind considerată o adevărată ştiinţă de avangardă.

În 1962, când am devenit studentă la Facultatea de Filologie din Bucureşti, structuralismul ajunsese la apogeu. Exista un uriaş entuziasm pentru această metodologie care explica, atât de clar şi de simplu, diferitele aspecte ale limbii în conexiune şi în globalitatea lor. La cursul de lingvistică generală ni se preda pe larg semiologia lui Ferdinand de Saussure, precum şi teoria mai sofisticată a lui Hjelmslev, glosematica. La fonetică, după ce ni se prezentau caracteristicile aparatului fonator şi modul în care se emit vocalele şi consoanele, se insista asupra marii descoperiri a contelui Trubeţkoi, fonologia, cu principiul său fundamental: opoziţia distinctivă. Şi la cursul de gramatică a limbii române se promova o descriere pur formală a claselor şi categoriilor gramaticale, încercându-se renunţarea la definiţiile tradiţionale, bazate pe înţeles.

De la bun început am fost fascinată de abordările structurale, care introduceau o ordine desăvârşită şi o armonie perfectă într-o disciplină, prin excelenţă, descriptivă şi istorică. Fascinaţia mea a devenit şi mai mare după ce am constatat că nu numai limba, ci şi literatura, şi chiar poezia, atât de subiective şi de evanescente în esenţa lor, pot fi abordate cu metode structurale. Începutul îl făcuseră în primele decenii ale secolului Şcoala Formală Rusă, apoi Şcoala Lingvistică de la Praga, însă, în anii studenţiei mele, în mare vogă era La Nouvelle Critique Française, o abordare structurală a literaturii, cu rădăcini în aceste şcoli, dar şi cu multe corespondenţe în New Criticism-ul american şi în Noul Semanticism englez. Noua Critică Franceză a constituit şi tema lucrării mele de diplomă.

După absolvirea facultăţii în 1967, am avut însă două mari surprize: mai întâi am fost repartizată la Institutul de Lingvistică, şi nu la Catedra de Teoria Literaturii, aşa cum sperasem, apoi, în institut, am fost repartizată la nou înfiinţatul Sector de Onomastică, ce îşi propunea să realizeze *Dicţionarul toponimic al României.* În felul acesta mă îndepărtam exponenţial de aspiraţiile mele. Totuşi, concomitent cu îndeplinirea obligaţiilor pentru dicţionar (anchete pe teren, excerptarea documentelor din arhive, cercetarea hărţilor vechi, mai târziu redactarea şi chiar coordonarea, în colaborare, a

BDD-V149 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

cinci dintre cele şapte volume ale *Dicționarului toponimic al României. Oltenia*, 1993 – 2007, precum şi redactarea lucrării *Originea numelor de locuri*, 2011, pe baza acestuia), am continuat preocupările în domeniul pe care îl îndrăgisem.

M-am înscris pentru doctorat, la specialitatea Teoria Literaturii, chiar în anul absolvirii facultății. Am început să aprofundez rădăcinile filosofice ale structuralismului, începând cu Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phenomenologischen Philosophie*, 1913. De mare interes pentru mine au fost şi analizele fenomenologice ale percepției şi imaginației, făcute de Merleau-Ponty, 1945, şi, respectiv, Jean-Paul Sartre, 1948. Metoda reducției fenomenologice, trecând prin diferite nivele: hiletic, noetic, noematic, până la atingerea esenței (*eidos*), se va regăsi, în alt mod, în cercetările structurale lingvistice privind diferitele nivele ale limbii, de la cel de suprafață, fonologic, până la cel de adâcime, al sensului. Pentru ceea ce mă interesa pe mine în acel moment, un model de analiză fenomenologică, urmând toate subtilitățle hermeneuticii husserliene, l-a constituit *Ästhetik* de Nicolai Hartmann, apărută postum în 1953, apoi cartea lui Roman Ingarden *Das literarische Kunstwerk*, 1931. Un principiu fundamental, introdus de Brentanno şi dezvoltat de Husserl, prezent în toate abordările fenomenologice, este *intenționalitatea*, ce caracterizează intrinsec subiectul cunoscător, în mod particular, cel estetic.

În teza mea de doctotat, *Receptarea poetică*, susținută în 1977, şi apărută sub formă de carte în 1980, am încercat o interpretare fenomenologică, în sens husserlian, a diferitelor etape ale receptării unei opere literare (proză sau poezie), incluzând nivelele senzorial, perceptiv, afectiv, şi intelectiv, toate realizându-se în procesul imaginativ al lecturii. Am urmat celebra schemă a comunicării dată de Roman Jakobson în *Linguistics and Poetics*, 1960, unde, printre funcțiile limbii, era introdusă şi funcția poetică. Ca interpretare personală, am arătat că mesajul poetic nu se caracterizează doar prin această funcție, ci prin transformarea tuturor funcțiilor limbii, în principal, a celei referențiale, care nu mai face trimitere la lumea actuală (reală), ci la una imaginară. Nucleul cărții îl formează însă diferitele soluții axiologice care s-au dat paradoxului kantian al judecății de gust: *judecata de gust este universală fără raportare la concept* (v. Kant, 1790/ 1981:112) , punând accent pe soluția fenomenologică – care explică acest paradox prin intermediul *intenționalității*.

În perioada pregătirii tezei de doctorat urmam şi anumite cursuri speciale, nou introduse, ca cel de Lingvistică Matematică al profesorului Solomon Marcus sau cel de Semantică Logică al profesorului Emanuel Vasiliu. De asemenea, participam la diferite cercuri ştiințifice cum era cel de Filosofia Limbajului de la Facultatea de Filosofie sau cel de Semiotică de la Facultatea de Limbi Străine. În această perioadă, inspirată de cursurile şi cărțile profesorului Marcus, am scris studiul *Metode matematice în analiza operei literare* (v. Mihăilă, 1972). Totodată am început să frecventez şi Cercul de Poetică de la Facultatea de Filologie, condus de profesorul Ion Coteanu, pe atunci decanul facultății şi directorul Institutului de Lingvistică.

Perioada Cercului de Poetică, timp de peste un deceniu, a fost pentru mine mirifică. Am descoperit că directorul institutului, pe care îl consideram sever şi de care

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

chiar mă temeam puțin, era un om fermecător, cu o inteligență sclipitoare şi cu o mare deschidere pentru toate noile direcții din lingvistică. Deşi la fiecare şedință se ținea câte o comunicare, prezentată în mod obligatoriu liber, aceasta era un simplu pretext pentru discuțiile aprinse şi fascinante, care se terminau târziu în noapte, încheiate apoteotic de „maestrul" Alexandru Sincu (cum îi spuneam între noi). Profesorul asculta cu atenție, uneori cu un zâmbet ghiduş, după care lansa câte o întrebare plină de tâlc, care ne lăsa pe gânduri, schimbând complet direcția discuțiilor. La aceste şedințe participau nu numai lingvişti, ci şi literați, traducători, regizori, muzicieni, care prezentau comunicări din domeniile lor, fiecare domeniu constituindu-se ca un limbaj anume, cu o structură specifică. Legătura dintre discipline se făcea însă instantaneu prin metodologiile structuralismului, astfel încât totul apărea într-o perfectă osmoză. Efervescența, entuziasmul şi pasiunea discuțiilor, sub privirea calmă şi îngăduitoare a Magistrului, ne dădeau aripi şi ne stimulau creativitatea.

În această perioadă profesorul Coteanu a publicat şi *Stilistica funcțională a limbii române* (vol. I, 1973; vol. II, 1985), îmbrățişată cu mare entuziasm de toți discipolii. Spre deosebire de *stilistica limbii*, inițiată de Ch. Bally, în care, pe urmele lui B. Croce, sunt studiate aspectele expresive ale limbii vorbite, imensa capacitate metaforică sublimată de-a lungul timpului în limbă (aplicată mai târziu la noi de Iorgu Iordan în *Stilistica limbii române*, 1944) şi spre deosebire de *stilistica individuală* a lui Leo Spizer, prin care este studiată expresivitatea specifică ficărui autor şi fiecărei opere în parte (urmată mai târziu la noi de Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*, 1941), *Stilistica funcțională a limbii române* este o abordare structurală şi sistemică a diferitelor stiluri ale limbii.

Dintr-un *diasistem*, chintesența limbii, la care se asociază o fonologie, o gramatică şi un lexicon ale unui idiom, se desprind diferite limbaje ce se ramifică mai întâi în limbaj cultivat şi limbaj popular, apoi fiecare în parte, în limbaje artistice şi non-artistice, având, la rândul lor, alte subtipuri, ce se concretizează în mesaje individuale. Limbajele artistice au ca subtipuri genurile literare. Cât priveşte limbajele non-artistice, autorul identifică, pe lângă limbajul ştiințific, şi limbajul administrativ. Ulterior, alți cercetători au adăugat şi alte limbaje: juridic, filosofic, religios, lista fiind deschisă.

Chiar la începutul cărții, în *Principii pentru o teorie a stilului*, sunt prezentate diferite noțiuni şi concepte (necesare teoriei pe care o propune), aşa cum erau dezbătute la vremea respectivă, dar cu multe interpretări personale, ca în cazul semnului şi simbolului verbal. Astfel, semnul verbal este definit biplan, în spirit saussurean, ca *o reuniune între imaginea obiectului desemnat şi imaginea obiectului suport*, eludându-se din celebrul triunghi al semnului raportarea la idee („reference", „sense"), iar simbolul, ca *semn care trimite la obiect prin intermediul altui semn* (decât cel consacrat prin convenție), spre deosebire de alte păreri, conform cărora simbolul este un semn arbitrar, golit de conținut (asemenea simbolurilor matematice). Alte concepte fundamentale pentru stilistică, de care autorul se ocupă pe larg, sunt *norma* şi *devierea de la normă.* Se reliefează caracterul social, dar şi subconştient, al normei şi se prezintă diferite tipuri de norme: norma standard, norma intrinsecă, norma academică, norma mesajului (a textului). La rândul ei, devierea poate fi spontană, dar poate fi şi

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

intenționată, aşa cum se întâmplă în poezie. Sunt luate în considerare şi diferitele operațiuni mentale pe care cititorul le face pentru a recupera norma sau uneori pentru a o reinterpreta. O altă pereche de concepte de care se ocupă autorul este *denotația* şi *conotația.* Mergând pe filiera lui Ogden şi Richards (inspirați, la rândul lor, de Stuart Mill), defineşte denotația ca imagine globală a obiectului desemnat, iar conotația ca reliefare a unui singur atribut al obiectului, având totuşi ca fundal imaginea lui globală. Autorul arată cum diferitele figuri de stil (metafora, metonimia) sunt generatoare de conotații, discută relația social/ individual în cazul celor două concepte şi se ocupă de numărul de conotații dintr-un mesaj, subliniind că acesta nu poate fi oricât de mare, păstrându-se în permanență un echilibru între conotativ şi denotativ. Face şi o clasificare, după criterii lingvistice, a diferitelor tipuri de conotații, urmând un studiu al japonezului Yoshihito Ikegami, celebru la vremea respectivă. De asemenea, se ocupă de ambiguitate în contextele conotative.

Aceste aspecte teoretice, expuse cu o claritate de cristal, sunt folosite de autor în analiza stilului poetic (poezia populară şi poezia cultă). Stilul poeziei populare este caracterizat prin polisemie, uniformitate sintactică, elipsă, brevilocvență, concretețe etc., iar stilul poeziei culte, prin ficționalitate, ambiguitate, concentrare expresivă, autoformativitate.

Cam de prin 1975, la Cercul de Poetică au început să se discute aprins şi problemele teoriei textului, care erau de ceva timp în atenția comunității lingvistice internaționale. Circulau xeroxuri după diferite cărți şi chiar preprinturi după conferințele de la Centrul Internațional de Lingvistică şi Semiotică de la Urbino sau de la diverse congrese internaționale. M-a interesat foarte mult această teorie, deoarece oferea o metodologie adecvată studierii celui din urmă nivel din ierarhia propusă de Ion Coteanu, acela al realizării stilului printr-un text (mesaj, în terminologia sa). Numai că, pentru aceasta, trebuia urmat drumul invers, de la mesaj spre diasistem. Textul fiind o structură mai amplă de propoziții, încercările de definire a textului s-au făcut prin raportare la propoziție. Definirea textului devenise la vremea aceea o preocupare internațională, care s-a concretizat şi în volume colective, reunind cele mai autorizate voci în domeniu, ca *Text vs Sentence*, 1979 şi 1981 (v. Petöfi, ed.). Şi românii au adus contribuții importante în această problemă.

Profesorul Ion Coteanu a scris în 1978 articolul *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, unde textul este definit ca o secvență limitată de fraze legate prin conectori. Textul are un nucleu referențial şi acesta, la care se adaugă constrângerea produsă de acumularea de fraze, precum şi receptorul, decid asupra sfârşitului unui text. Autorul consideră că, din perspectiva lecturii, *un text se sfârşeşte acolo unde nicio conexiune inversă nu mai este pretinsă de lectură* sau că *textul se sfârşeşte când conexiunea inversă nu mai aduce nicio informație importantă.* Se mai precizează că „finalul deschis" al unor opere nu înseamnă o „reîntoarcere" la text, ci o continuare, adică un nou text. O altă problemă discutată este relația dintre text şi discurs. Discursul este un mecanism derivat din limbă, generat de anumite reguli, textul este însă o realizare verbală *construită* conform regulilor respective. De aici derivă şi cele trei tipuri principale de discurs şi,

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

corespunzător, cele trei tipuri de texte: *descriptiv, narativ* şi *dramatic* (dacă ne referim la textul literar). Cât priveşte nucleul referențial, el acționează ca o paradigmă, ca un câmp semantic, ca un punct către care converg şi din care provin referenții. Stabilirea şi catalogarea lor dau imaginea nucleului referențial, plasat, după caz, într-o lume dată sau într-una imaginată în text. Plasarea este dată de circumstanțe: loc, timp, acțiune, situație etc. Nucleul referențial şi circumstanțele reprezintă constituenții imediați ai textului. Legarea lor este sintaxa textului. Autorul conchide că *textul este combinarea unui nucleu de referințe cu circumstanțele alese pentru valorificarea lui.*

Într-un alt studiu, *Cum vorbim despre text,* 1986, autorul insistă asupra acestor circumstanțe, exprimându-le prin întrebările: *ce, cum, de ce*, reprezentând interogațiile despre obiecte, modalitate, cauze şi efecte. Concepția este ilustrată prin analiza mai multor opere literare. În acest studiu sunt abordate şi alte probleme mai generale, cum ar fi: relația dintre operă şi receptor, lecturile multiple, critica şi textul literar.

După cum spuneam, şi alți lingvişti români au dat soluții importante pentru definirea textului. Astfel, cu ocazia pregătirii volumului *Text vs Sentence,* 1979, profesorul Solomon Marcus a scris articolul *Textual cohesion and textual coherence,* publicat în 1980. Autorul consideră că: 1) orice propoziție este un text; 2) un text are un anumit grad de coerență; 3) un text are un anumit grad de coeziune. Coerența exprimă capacitatea de a acționa ca o unitate, ca un întreg, în timp ce coeziunea se referă la existența legăturii dintre diferitele părți. Coerența este mai degrabă de natură semantică şi reprezintă un anumit înțeles global al textului. Coeziunea pare dominată de aspectele sintactice, relaționale, stabilite între componente. Pentru a stabili relațiile de dependență, autorul se foloseşte de noțiunea de graf şi consideră că un graf asociat unei secvențe poate avea diferite forme. Dacă secvența este o propoziție, i se asociază un *graf arbore cu rădăcină*, iar dacă secvența este un text, i se asociază un *graf conex.*

Şi regretatul profesor Emanuel Vasiliu are o contribuție importantă privind acest subiect chiar în volumul *Text vs Sentence*, 1979: *On some meaning of "coherence"*, preluată în concluziile sale şi de cooordonatorul celor două volume. Într-un limbaj logic, pe care nu îl vom reproduce aici, autorul demonstrează că unei secvențe de propoziții i se pot ataşa mai multe grade de coerență, iar gradul de coerență care ar proba că secvența este un text aparține mai mult pragmaticii decât lingvisticii. Se referă mai exact la *gradul de aşteptare* al lectorului ca respectivele propoziții să urmeze o anumită succesiune şi să formeze un text. Ideea va fi reluată şi dezvoltată pe larg în cartea sa *Introducere în teoria textului*, 1990, unde *expectanța* este un concept de bază în definirea textului.

Pe parcurs, teoria textului a devenit o disciplină tot mai complexă, pe măsură ce au fost integrate toate metodologiile derivate din structuralism: gramaticile generative, căci într-o primă fază ea, teoria textului, s-a dezvoltat ca o gramatică a textului, apoi teoria actelor de vorbire, semantica logică a lumilor posibile şi, nu în ultimul rând, computerizarea. La vremea respectivă mi se părea că teoria textului se potriveşte în cea mai mare măsură analizei operei literare, în particular, a poeziei.

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

În acest context, am început să lucrez la cartea *Textul poetic. Perspectivă teoretică şi modele generative,* predată la Editura Eminescu în 1989, dar apărută abia în 1995, din cauza transformărilor administrative ce au urmat la editură după 1990.

Din punct de vdere lingvistic, am considerat, ca şi alți autori, de exemplu van Dijk, 1972, că şi textul poetic, privit global, este format dintr-o structură de suprafață şi o structură de adâncime. Deosebirea constă în faptul că am conceput structura de suprafață ca fiind formată, la rândul ei, dintr-o structură de suprafață, organizată prozodic, şi o structură de adâncime a propozițiilor în succesiunea lor liniară, organizată la nivel sintagmatic, din punct de vedere poetic, în binecunoscutele figuri de stil, care rămân tot la suprafața textului, spre deosebire de autorul citat, la care acestea sunt proiectate în structura de adâncime a textului. Am conceput şi structura de adâncime a textului tot pe două paliere: o structură de suprafață a structurii de adâncime, organizată paradigmatic în domenii semantice, constituenții fiind sensurile rezultate din nivelul al doilea al structurii de suprafață, şi structura de cea mai mare adâcime a textului care se constituie dintr-o semnificație generală sau un sens textual, în terminologia lui Coşeriu (v. Coşeriu 1973/2000: 246-248). Am prezentat şi câteva modele de generare a textelor poetice, unele fiind creații proprii, altele aparținând marilor poeți români.

Pentru a încadra textul poetic într-o tipologie textuală generală, am simțit nevoia unei perspective pragmatice. Inspirându-mă din logicianul von Wright, 1963, am considerat că textul este o activitate de limbaj (formată din diverse tipuri de acte de vorbire conform teoriei lui Searle, 1969) şi că diferitele tipuri de texte pot fi corelate cu diferitele tipuri de activități umane, cărora le pot fi asociate categorii pragmatico-teleologice, cum ar fi: demonstrativul, argumentativul, prescriptivul, descriptivul, narativul, conversaționalul etc. În funcție de categoriile pragmatico-teleologice, pentru fiecare tip de activitate umană s-au conceput anumite strategii de construire/ generare a textului, strategii care există ca achiziții numai în competența celor care practică tipurile respective de activități: ştiințifică, didactică, administrativă, legislativă etc. Pentru textele literare (care nu întâmplător se numesc „creații"), categoria pragmatico-teleologică pe care le-am asociat-o este *autoformativitatea*, definită de L. Pareyson astfel: „o asemenea facere, care, făcând, *inventează modul de a face*" (Pareyson, 1954/ 1977: 93). Printre caracteristicile autoformativității amintim: imaginarea, organicitatea, disimularea, ambiguitatea, ludicul.

O altă contribuție personală este descrierea logică a unui sistem al lumilor posibile în care lumea naturală (actuală) este o lume privilegiată în sistem. Prin anumite relații de accesibilitate se formează celelalte lumi posibile: rațională, epistemică, teleologică, deontică, doxastică, axiologică, cunoscute deja din logicile de diferite tipuri. Printre acestea am introdus *lumea posibilă imaginară* ce creează în artă analogonuri senzorial-perceptibile ale lumii reale, în cazul creațiilor literare acestea fiind reprezentări în şi prin limbaj natural. Modelul lumilor posibile, într-o formă sintetizată şi mai formalizată față de cum este în carte, a apărut şi în *Semiotics around the World* (v. Mihăilă, 1997). Tot o contribuție personală este şi reprezentarea printr-un graf a procesului de semioză nelimitată care se stabileşte între toate textele existente.

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

În 1983, într-o discuție, i-am spus profesorului Coteanu că ar fi minunat să existe şi la institut un colectiv de poetică. În mod spontan mi-a răspuns: „atunci să-l facem". La prima şedință a institutului s-a anunțat constituirea Colectivului de Poetică, a cărui membră eram deja. În aceeaşi şedință şi Medeea Freiberg de la Sectorul de Romanistică, care lucrase mai înainte la Institutul Călinescu, şi-a exprimat dorința de a lucra în acest colectiv. În scurt timp au venit prin concurs la Institutul de Lingvistică: Dana Manea, fostă studentă şi colaboratoare apropiată a profesorului Coteanu (a alcătuit şi *Indicele* la cartea sa *Gramatica de bază a limbii române*, 1982), mai apoi Mariana Neț şi Rodica Zafiu (ultima, cu jumătate de normă), care au întregit colectivul. Ni s-au alăturat benevol Radu Michăescu şi Carmen Apostolescu (de la Sectorul de Lexicografie). Din momentul constituirii colectivului, săptămânal, se țineau şedințe în sala de consiliu a institutului, la care participau şi alți membri ai Cercului de Poetică, mai ales cadre didactice universitare de la Facultatea de Filologie: Mihai M. Pop, Cezar Tabarcea, Alexandru Sincu. Tema de plan propusă de profesorul Coteanu a fost *Evoluția limbajului poetic românesc.* Cam pe parcursul unui an s-au ținut şedințe în care s-au discutat „temeiurile teoretice" ale lucrării, cum spunea un coleg de la facultate, sau fundamentarea ştiințifică, cum spuneam noi la institut, precum şi modalitățile concrete de realizare a ei. Spre deosebire de atmosfera mai boemă de la Cercul de Poetică, aici discuțiile erau mai determinate şi exista mai multă îndârjire în susținerea punctelor de vedere. La un moment dat, profesorul Coteanu a hotărât să demarăm efectiv lucrarea începând cu studierea grupului nominal, ca sursă a poeticității lirice. Fiecare membru al colectivului şi-a ales un mare poet sau o porțiune din poezia română pe care să le cerceteze. Eu mi-am ales decadele 1960–1980, când modul de a face poezie la noi s-a schimbat radical, figura emblematică a acestei perioade fiind Nichita Stănescu. Rezultatele colectivului au început să apară sub formă de studii şi articole individuale, publicate mai ales în SCL şi RRL. De asemenea, în cadrul colectivului s-au discutat contribuțiile autorilor la *Analize de texte poetice* (v. Coteanu, coord., 1986) şi tot în cadrul colectivului s-a realizat *Glosarul* volumului. Concomitent, membrii colectivului şi-au menținut preocupările teoretice, realizând anual, începând cu 1984, sesiuni ştiințifice în cadrul institutului, cu largă participare, inclusiv de la celelalte centre universitare şi academice din țară.

După 1990 Colectivul de Poetică s-a destrămat prin plecarea membrilor săi, mai ales în învățământul superior, dar şi în străinătate sau la alte instituții. A mai supraviețuit însă un timp în cadrul Sectorului de Filologie şi Limbă Literară (cu două membre), eu retrăgându-mă în 1999, când mi-am finalizat porțiunea din lucrarea *Evoluția limbajului poetic românesc.* Chiar şi după trecerea în eternitate a profesorului Ion Coteanu, noua conducere a institutului mi-a permis să-mi termin lucrarea şi m-a ajutat să o public. Ea a apărut sub forma câtorva cărți: *Limbajul poeziei româneşti neomoderne*, 2001; *Semiotica poeziei româneşti neomoderne*, 2003 (laureată cu Premiul Uniunii Scriitorilor); *Poezia română neomodernă. Perspectivă textuală* (ediția a doua, revăzută, a primei cărți), 2004.

În perioada 1960–1980, numită de critica literară *neomodernă*, au debutat cu volum 1000 de poeți. Când am demarat lucrarea, profesorul Ion Coteanu l-a invitat pe criticul literar Laurențiu Ulici, care a făcut, dintre aceştia, o selecție de 50 de poeți, pe

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

opera cărora am lucrat efectiv. Până în 1990 am finalizat analiza grupurilor nominale din acest corpus. După destrămarea colectivului, i-am propus profesorului Coteanu să extind cercetarea corpusului şi sub alte aspecte, idee cu care a fost de acord.

Pentru aceasta am urmat modelul de text pe care îl propusesem în cartea *Textul poetic*, în acel moment predată la editură. Am imaginat că întregul corpus luat în considerare este un mare text şi am analizat aspectele poetice la cele patru nivele ale textului, aşa cum au fost descrise în *Textul poetic.*

La nivelul de cea mai mare suprafață a textului, am constatat perpetuarea într-o mare măsură a prozodiei şi a formelor fixe de poezie: sonet (o mare preferință existând pentru cel shakespearean), gavotă, rondel, psalm, elegie, haiku etc. Poeții din această perioadă dovedesc că stăpânesc la fel de bine ca şi clasicii prozodia perfectă şi formele fixe de poezie şi că nonconformismul ce domină majoritatea poeziilor din această perioadă este asumat. Într-adevăr, libertatea în versificație este fără limite, iar invențiile grafice sunt de o mare ingeniozitate. Impresia cea mai puternică pe care o creează este fie dezordinea grafică, fie o aranjare originală a textului, ce încalcă binecunoscutele canoane poetice. Alternanța dintre versurile lungi şi cele scurte, dând impresia unei dezordini vizuale, în concordanță cu tot ceea ce este aleatoriu în lumile posibile create de poezie, este una din trăsăturile ei pregnante. O altă trăsătură este încălcarea regulilor ortografice: lipsa semnelor de punctuație sau folosirea lor întâmplătoare, poziționarea unora în mod neobişnuit în limba română (de exemplu, semnul exclamării la început de rând), scrierea fără majuscule acolo unde se impune etc. Toate aceste elemente de originalitate se asociază cu anumite teme preponderente în perioada respectivă: aducerea în prim plan a cotidianului şi a banalului, monotonia vieții de zi cu zi, însingurarea omului ce trăieşte în mari aglomerări urbane, tehnologia sfârşitului de secol XX, care uşurează viața, dar automatizează existența, spectrul războaielor şi al bolilor incurabile.

La nivelul sintagmatic, care, în modelul de text propus, face parte tot din structura de suprafață, am operat cu conceptele de grup nominal şi grup verbal. Grupul nominal fusese deja analizat în vederea lucrării colective. După ce am prezentat structurile nominale fundamentale pentru poezia dintre 1960–1980, urmând modelul lui Ion Coteanu din articolul *Grupul nominal (GN) în poezie*, 1982, şi capitolul cu acelaşi titlu din cartea *Stilistica funcțională a limbii române*, 1985, am insistat asupra unor aspecte frecvente în poezia epocii respective: distanța semantică mare dintre termenii grupurilor nominale, situații în care folosirea articolului este puternic marcată poetic, atribuirea analogică indirectă, statutul de multe ori ambiguu al adjectivului şi al adverbului. Formațiile negative cu prefixul *ne-*, foarte frecvente în poezia din această perioadă şi integrate în grupuri nominale, le-am pus în corelație cu unele concepte ale fizicii moderne, care induc ideea negativității prin antinomie (*antiatom, antielectron, antimaterie, antineutrin* etc.).

Tot la nivel sintagmatic m-am ocupat şi de aspectele poetice ce se realizează prin grupurile verbale. De data aceasta am adoptat conceptele gramaticilor funcționale, deoarece se pot pune mai bine în evidență relațiile semantice de adâncime dintre verbe

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

şi argumente. Am urmărit, cu nenumărate exemple, incompatibilităţile semantice de adâncime dintre verbe şi argumentele lor, ca sursă de poeticitate. Am observat că unele incompatibilităţi sunt foarte profunde şi afectează natura însăşi a verbului (tranzitivitatea, reflexivitatea, caracterul impersonal sau unipersonal). În aceste situaţii relaţia dintre verb şi argument este obligatorie, ca în cazul recţiunii. Încălcările acestor reguli sunt cele mai şocante, mai greu de acceptat, cele care derutează în gradul cel mai mare pe cititor. Incompatibilităţile care nu vizează natura intrinsecă a verbului se rezolvă în constelaţia universaliilor semantice, cărora trebuie doar să li se inverseze semnele pentru a fi restabilită compatibilitatea. Şi ele constituie însă o puternică sursă de poeticitate.

Nivelul de adâncime al textului are, la rândul lui, două nivele: un nivel de suprafaţă al nivelului de adâncime şi nivelul de cea mai mare profunzime a textului. Nivelul unu al adâncimii textului se constituie din înţelesurile figurative rezultate din grupurile nominale şi grupurile verbale de la nivelul doi al structurii de suprafaţă a textului. Acestea se organizează, nu sintagmatic, ci paradigmatic, în domenii semantice sau sublumi posibile ale lumii textului. Între domeniile semantice ale textului se stabilesc relaţii de diferite tipuri (analogie, opoziţie, contiguitate, paradox, crescendo etc.) sau pot fi amalgamate în mod aleatoriu. Foarte importanţi la acest nivel sunt conectorii textuali. Relaţiile dintre elementele domeniilor semantice şi dintre domenii, în ansamblul lor, determină semnificaţia de cea mai mare generalitate a textului, care poate fi o temă, un simbol autarhic sau, în terminologia coşeriană, un sens. Am analizat foarte multe texte, unele în care există o anumită transparenţă a domeniilor semantice, altele cu o relativă dificultate în delimitarea lor şi, în sfârşit, altele cu amalgamarea aleatorie a domeniilor semantice, cu efecte de ironie şi absurd. În strânsă legătură cu organizarea domeniilor semantice s-au conturat anumite tipuri de texte frecvente în perioada ’60-’80: construite prin dominarea nominalelor şi elidarea predicaţiei, prin simularea nararării, printr-o combinatorică secvenţială determinată de anumite strategii actanţiale, prin asociaţii eufonice şi semantice din aproape în aproape, prin intertextualitate ca asumare şi distanţare.

M-am ocupat şi de domeniile semantice globale care se formează la nivelul întregii opere a unui poet şi care conduc în profunzime spre simboluri autarhice, cum este *aripa – pasărea – zborul – transcenderea* la Nichita Stănescu sau cum este *Ieronim şi Ierodasa* la Ileana Mălăncioiu. În afara domeniilor semantice globale la nivelul unui volum sau al operei unui poet, există teme ce dezvoltă domenii semantice globale caracteristice majorităţii poeţilor din această perioadă. O astfel de temă este meditaţia asupra cunoaşterii ştiinţifice şi a cunoaşterii prin poezie. Meditaţia asupra cunoaşterii ştiinţifice se realizează prin mimarea, de multe ori ironică, a acesteia. Multe poezii au formă de teoremă, lemă, demonstraţie, dialog euristic etc. De asemenea, în textele poetice se folosesc, uneori excesiv, conceptele fizicii moderne şi ale astronomiei, noţiunile matematice şi chiar formule. Pe de altă parte, nici meditaţia asupra poeziei nu mai seamănă cu binecunoscutele „ars poetica”, ci devine o preocupare a modului de articulare lingvistică. Toate conceptele lingvistice de la „fonem” la „paradigmă” şi

BDD-V149 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

„semantică" sunt folosite de poeți pentru a simula tot o știință, aceea a limbii, ce se poate încadra perfect în sistemul epistemologic global.

Pe tot parcursul elaborării acestei lucrări de 1000 de pagini, am discutat în permanență cu profesorul Ion Coteanu, prezentându-i modalitățile de abordare a diferitelor aspecte ale poeziei dintre '60 şi '80. Îmi acorda o libertate absolută de gândire. Orice idee avansam, fie ea şi năstruşnică, o accepta cu entuziasm, chiar dacă mai apoi propunea la rându-i o cu totul altă idee, la care ulterior meditam şi, în cele din urmă, fireşte că o adoptam cu multă convingere. Avea această subtilă delicatețe în relațiile de colaborare profesională.

Cât priveşte structuralismul, ale cărui metodologii se regăsesc în toate lucrările prezentate, se poate considera că el este o paradigmă epistemologică în sensul dat de Thomas Kuhn, 1962. Structuralismul a apărut în momentul când în lingvistică se acumulaseră foarte multe cunoştințe şi a însemnat o adevărată revoluție ştiințifică, deoarece a introdus logică, rigoare şi chiar fantezie în conceperea structurală şi sistemică a limbii. Pe aceste fundamente au apărut noi discipline în lingvistică: semiologia, fonologia, glosematica, gramaticile generative şi funcționale, semantica structurală, stilistica structurală şi funcțională, retorica structurală, poetica structurală, teoria textului.

Structuralismul a netezit şi calea formalizării în ligvistică. Au apărut discipline ca lingvistica matematică şi poetica matematică, în care Solomon Marcus a avut un rol de pionierat (v. Marcus, 1963, 1970). Tot structuralismul a făcut posibilă şi introducerea computerizării în lingvistică. Traducerile automate şi prelucrarea pe calculator a vocabularului şi a textelor nu ar fi fost posibile fără această evoluție produsă de structuralism.

Thomas Kuhn arată că orice paradigmă epistemologică apare în anumite condiții, are un moment de apogeu, când întreaga arie a cunoaşterii în domeniul respectiv este acoperită de noile metodologii, cu rezultate remarcabile, după care urmează o perioadă de consolidare a noilor achiziții, timp în care se pot pregăti condițiile apariției unei noi paradigme epistemologice. Structuralismul a avut o perioadă de mare strălucire, dar în ultimul timp, interesul lingviştilor se îndreaptă tot mai mult spre pragmatică: vorbire, conversațional, strategii de convingere a interlocutorului, modalități de transmitere a mesajelor subliminale etc. Structuralismul şi-a pus însă pecetea pe cele mai mari realizări din lingvistica secolului douăzeci. În lingvistica românească, profesorul Ion Coteanu a jucat un rol foarte important în aplicarea şi dezvoltarea structuralismului, mai ales în stilistica funcțională, poetică şi teoria textului, domenii în care a creat o adevărată şcoală, care i-a continuat şi i-a dus mai departe ideile.

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Coşeriu, Eugeniu, 1973/ 2000, *Lecții de lingvistică generală* (trad.), Chişinău, Editura Arc.

Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Coteanu, Ion, 1978, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului,* în *SCL*, XXIX, nr.2, p. 115-124.

Coteanu, Ion, 1982a, *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros.

Coteanu, Ion, 1982b, *Grupul nominal (GN) în poezie*, I, II, III, în SCL XXXIII, (I), nr.1, p. 3-18; (II), nr.2, p. 115-132; (III), nr.3, p. 203-210.

Coteanu, Ion, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române. Limbajul poeziei culte,* II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Coteanu, Ion, (coord.), 1986, *Analize de texte poetice*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Coteanu, Ion, 1986, „Cum vorbim despre text", în *Analize de texte poetice*, p. 7-37.

Dicționarul toponimic al României. Oltenia, 1993-2007, Gh. Bolocan (red. resp.), vol.1-7, Craiova, Editura Universitaria.

Dijk, Teun A. van, 1972, *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*, The Hague, Mouton.

Hartmann, Nicolai, 1953/ 1974, *Estetica* (trad.), Bucureşti, Editura Univers.

Husserl, Edmund, 1913/ 1982, *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy* (trad.), The Hague, Nijhoff.

Ingarden, Roman, 1931, *Das literarische Kunstwerk,* Halle, Max Niemeyer.

Iordan, Iorgu, 1944, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, Institutul de Lingvistică Română.

Jakobson, Roman, 1960, „Linguistics and Poetics", în Thomas A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Massachusetts, M.I.T.

Kant, Immanuel, 1790/ 1981, *Critica facultății de judecare* (trad.), București, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

Kuhn, Thomas, 1962, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago, Chicago University Press.

Marcus, Solomon, 1963, *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Marcus, Solomon, 1970, *Poetica matematică,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Marcus, Solomon, 1980, „Textual cohesion and textual coherence", în *RRL*, XXIV, nr.2, p. 101-112.

Merleau-Ponty, Maurice, 1945, *Phénoménologie de la perception,* Paris, Gallimard.

Mihăilă, Ecaterina, 1972, „Metode matematice în analiza operei literare", în Silvian Iosifescu (coord.), *Analiză şi interpretare*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, p. 199-244.

Mihăilă, Ecaterina, 1980, *Receptarea poetică*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Mihăilă, Ecaterina, 1995, *Textul poetic. Perspectivă teoretică şi modele generative*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Mihăilă, Ecaterina, 1997, „The possible worlds of the imaginary", în Imegard Rauch and Gerald F. Carr (eds.), *Semiotics around the World. Synthesis in Diversity*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, p. 223-226

Mihăilă, Ecaterina, 2001, *Limbajul poeziei româneşti neomoderne*, Bucureşti, Editura Eminescu.

Mihăilă, Ecaterina, 2003, *Semiotica poeziei româneşti neomoderne*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Mihăilă, Ecaterina, 2004, *Poezia română neomodernă. Perspectivă textuală*, Bucureşti, Editura Cartea Românească.

Mihăilă, Ecaterina, 2011, *Originea numelor de locuri* (în manuscris).

Pareyson, Luigi, 1954/ 1977, *Estetica. Teoria formativității* (trad.), Bucureşti, Editura Univers.

BDD-V149 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)

Petöfi, Janos S. (ed.), 1979, *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics,* Hamburg, Buske.
Petöfi, Janos S. (ed.), 1981, *Text vs Sentence. Continued*, Hamburg, Buske.
Sartre, Jean-Paul, 1948, *L'imaginaire,* Paris, N.F.R., Gallimard.
Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press.
Vasiliu, Emanuel, 1979, „On some meaning of *coherence*", în Janos S. Petöfi (ed.), *Text vs Sentence*, *Basic Questions of Text Linguistics,* Hamburg, Buske, p. 450-466.
Vasiliu, Emanuel, 1990, *Introducere în teoria textului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Vianu, Tudor, [1941], *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană.
Wright, Georg Henrik von, 1963, *Norm and Action*, London, Routledge and Kegan Paul.

BDD-V149 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:10:24 UTC)